

ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΩΝ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ, 23/5/2016

- A.1 α.** Το αντιβενιζελικό κόμμα του Γ. Θεοτόκη ήταν πιο μετριοπαθές από τα άλλα δύο (ραλλικό κόμμα, Εθνικό κόμμα) και ζητούσε να διορθώσει αυτά που θεωρούσε λάθη των Φιλελευθέρων. Συμφωνούσε με την πάση θυσία αύξηση των εξοπλισμών και ζητούσε φορολογικές ελαφρύνσεις για τους μικροεισοδηματίες. Από το κίνημα στο Γουδί έως τη συνταγματική κρίση του 1915, μεταξύ των αντιβενιζελικών κομμάτων το θεοτοκικό κόμμα είχε τη μεγαλύτερη εκλογική βάση, και έτσι αποτέλεσε τον πυρήνα των Αντιβενιζελικών.
- β.** Η επανάσταση στο Θέρισο -10 Μαρτίου 1905- είχε αποκτήσει ισχυρά ερείσματα σε όλη την Κρήτη. Οργανώθηκε «Προσωρινή Κυβέρνησις της Κρήτης» στο Θέρισο, με πρόεδρο τον Ελ. Βενιζέλο και υπουργούς τους Κ. Φούμη και Κ. Μάνο. Η κυβέρνηση προέβη στην έκδοση γραμματίων για εσωτερικό πατριωτικό δάνειο 100.000 δραχμών, οργάνωσε υπηρεσίες οικονομικών, συγκοινωνιών και διοίκησης, τύπωσε γραμματόσημα και εξέδιδε την εφημερίδα, «Το Θέρισο». [Η χωροφυλακή, που υποστήριζε τον Πρίγκιπα, δεν ήταν σε θέση να ελέγχει τα πράγματα, καθώς μάλιστα πολλοί χωροφύλακες αυτομόλησαν προς τους επαναστάτες.]
- γ.** Με βάση το άρθρο 11 της Σύμβασης της Λοζάνης -30 Ιανουαρίου 1923- ιδρύθηκε η Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής με έδρα την Κωνσταντινούπολη. Την αποτελούσαν έντεκα μέλη (τέσσερις Έλληνες, τέσσερις Τούρκοι και τρία μέλη-πολίτες ουδέτερων κατά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο κρατών) με αρμοδιότητα τον καθορισμό του τρόπου μετανάστευσης των πληθυσμών και της εκτίμησης της ακίνητης περιουσίας των ανταλλαξιμίων. [+στοιχεία από την τελευταία παράγραφο του μαθήματος Β. Η Ξεσόδος.]
- A.2 α.** Σωστό
β. Λάθος
γ. Λάθος
δ. Λάθος
ε. Σωστό
-
- B.1** Η επιστροφή των προσφύγων στη Μικρά Ασία ξεκίνησε τους τελευταίους μήνες του 1918 μετά τον τερματισμό του πολέμου για την Τουρκία. Τον Οκτώβριο του 1918 συστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη **Πατριαρχική Επιτροπή**, με σκοπό την οργάνωση του επαναπατρισμού των εκτοπισμένων, με τη βοήθεια του Πατριαρχείου και της ελληνικής κυβέρνησης. Η παλιννόστηση έγινε τμηματικά, με τη μέριμνα του Υπουργείου Περιθάλψεως, που είχε ιδρυθεί από τον Ιούλιο του 1917, και επιτράπηκε αρχικά να επιστρέψουν οι ευπορότεροι και οι πρόσφυγες οι προερχόμενοι από ορισμένες μόνο περιοχές της Δυτικής Μικράς Ασίας. Οι περισσότεροι επέστρεψαν στις εστίες τους μετά την απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, το Μάιο του 1919. Μέχρι το τέλος του 1920 η πλειονότητα των προσφύγων είχε επιστρέψει στη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη.
- Οι συνθήκες που βρήκαν στην πατρίδα τους ήταν άσχημες, καθώς πολλά σπίτια, εκκλησίες και σχολεία είχαν μερικώς ή εντελώς καταστραφεί. Επίσης, σε κάποιες περιοχές, σε σπίτια Ελλήνων είχαν εγκατασταθεί Μουσουλμάνοι πρόσφυγες από τις βαλκανικές χώρες. Στα πλαίσια της Ύπατης Αρμοστείας Σμύρνης ιδρύθηκε η «**Υπηρεσία Παλιννοστήσεως και Περιθάλψεως**», η οποία βοηθούσε όσους επέστρεφαν να αποκατασταθούν στα σπίτια τους και τις ασχολίες τους. Οι ειρηνικές όμως μέρες δεν κράτησαν πολύ. Λίγους μήνες αργότερα, τον Αύγουστο του 1922, θα έπαιρναν πάλι το δρόμο της προσφυγιάς.
- B.2** Την αστική αποκατάσταση ανέλαβε περισσότερο το κράτος και λιγότερο η ΕΑΠ, η οποία πρόσφερε οικονομική βοήθεια σε περιορισμένο αριθμό επιχειρήσεων, οικοτεχνικών και βιοτεχνικών δραστηριοτήτων (όπως η ταπητουργία). Σε αντίθεση με την αγροτική αποκατάσταση, η αστική περιλάμβανε μόνο στέγαση και όχι πρόνοια για εύρεση εργασίας. Η αστική στέγαση συνάντησε περισσότερα εμπόδια από την αγροτική. Ο αριθμός των προσφύγων ήταν μεγάλος, τα ανταλλάξιμα (μουσουλμανικά) σπίτια στις πόλεις ήταν λίγα και τα οικιστικά προγράμματα του κράτους καθυστερούσαν, λόγω των πολιτικών ανωμαλιών και της κακής οικονομικής κατάστασης κατά τις δεκαετίες του 1920 και του 1930. Πρόβλημα επίσης αποτελούσε η περιπλάνηση των αστών προσφύγων από πόλη σε πόλη για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Οι περισσότεροι πρόσφυγες στις πόλεις τα πρώτα χρόνια εργάζονταν περιστασιακά, είτε κάνοντας «μεροκάματα» στις οικοδομές, σε εργοστάσια και βιοτεχνίες, είτε ως πλανόδιοι μικροπωλητές και μικροκαταστηματαρχές. Άλλοι

δούλεψαν ως ναυτεργάτες και εργάτες σε δημόσια έργα στις πόλεις ή στην ύπαιθρο (αρδευτικά και αποστραγγιστικά έργα, διάνοιξη δρόμων, κατασκευή ή επέκταση λιμανιών κ.ά.).

Γ.1 Μέσα σε συνθήκες κυβερνητικής αστάθειας και εμφυλίου πολέμου, η Εθνοσυνέλευση χρειάστηκε δύο ολόκληρα χρόνια (1862-1864) για να φτάσει στην ψήφιση συντάγματος. Ως πολίτευμα ορίστηκε η βασιλευομένη δημοκρατία αντί της μέχρι τότε συνταγματικής μοναρχίας. Ωστόσο, στο Σύνταγμα υπήρξε ασάφεια σχετικά με την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης η οποία οδήγησε τον πολιτικό Χαρίλαο Τρικούπη στην πρόταση λύσης με στόχο την αντιμετώπιση του προβλήματος.

α. Παρά την έντονη αντίδραση του βασιλιά Γεωργίου Α', η Εθνοσυνέλευση επέβαλε την αρχή να προέρχεται η κυβέρνηση από την κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Αυτό που δεν ορίστηκε με σαφήνεια, διότι θεωρήθηκε αυτονόητο, ήταν ότι ο βασιλιάς όφειλε να δώσει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης σε βουλευτή του κόμματος που είχε την εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας της Βουλής ήταν ότι ο βασιλιάς όφειλε να δώσει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης σε βουλευτή του κόμματος που είχε την εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας της Βουλής. Ο Γεώργιος εκμεταλλεύτηκε αυτήν την ασάφεια, για να διορίζει κυβερνήσεις της αρεσκείας του. **Σύμφωνα με το κείμενο της Ν. Μαρωνίτη «Η εποχή του Γεωργίου Α'», ο Χαρίλαος Τρικούπης επρόκειτο να διατυπώσει την άποψη ότι υπεύθυνο της πολιτικής κακοδαιμονίας του τόπου και της παρατεταμένης κρίσης ήταν το παλάτι, το οποίο είχε διαστρεβλώσει το νόημα της συνταγματικής επιταγής και, σε πνεύμα αυθαιρεσίας, είχε συγκεντρώσει στα χέρια του την εξουσία.** Αυτή η πραγματικότητα ίσχυσε μέχρι την ψήφιση της αρχής της δεδηλωμένης το 1875.

β. Η ιδέα ανήκε στον νέο τότε πολιτικό Χαρίλαο Τρικούπη, ο οποίος, υποστήριξε δημόσια, **με άρθρο του**, ότι μόνη λύση στο πρόβλημα της πολιτικής αστάθειας ήταν η συγκρότηση δύο μεγάλων κομμάτων εξουσίας, σύμφωνα με το πρότυπο της Αγγλίας. **Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το κείμενο της Μαρωνίτη, λίγες ημέρες μετά «το όργιο» της εκλογικής νοθείας, ο Τρικούπης, στις 29 Ιουνίου 1874, συνέταξε στην εφημερίδα «Καιροί» άρθρο με τίτλο «Τις πταίει;».** Στο «πολιτικό του κατηγορώ», ο Τρικούπης θεωρούσε αποκλειστικό υπαίτιο της πολιτικής κρίσης το βασιλιά ο οποίος είχε συγκεντρώσει πολλές εξουσίες. Αξίζει επίσης να τονιστεί ότι ο Μεσολογγίτης πολιτικός δεν θεωρεί υπεύθυνους τα πολιτικά κόμματα ή το λαό ο οποίος αντιμετωπίζει το δίλημμα της υποταγής στην αυθαιρεσία ή την επανάσταση. Συμπληρωματικά, σύμφωνα με τον Τρικούπη, οι πολιτικοί αδυνατούν να αντιταχθούν στην αυταρχική διακυβέρνηση του στέμματος ενώ ορισμένοι από αυτούς ενισχύουν τη βασιλική αυταρχικότητα. Με άλλα λόγια, η ρηξικέλευθη άποψη του Τρικούπη στόχευε στο σχηματισμό κυβερνήσεων πλειοψηφίας και τη διαμόρφωση δικομματικού συστήματος ως τη μόνη διέξοδο στην «λανθασμένη και ριψοκίνδυνη» προοπτική. Για να καταστεί αυτό δυνατόν, έπρεπε ο βασιλιάς να αναθέτει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης μόνο σε πολιτικό ο οποίος σαφώς είχε τη «δεδηλωμένη» εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας των βουλευτών. Αυτό θα στερούσε από τα κόμματα μειοψηφίας τη δυνατότητα να σχηματίζουν κυβέρνηση, θα τα ωθούσε σε συνένωση με τα μεγάλα και θα είχε ως αποτέλεσμα σταθερότερες κυβερνήσεις πλειοψηφίας. Ο βασιλιάς, υπό την πίεση της αντιπολίτευσης και του επαναστατικού αναβρασμού του λαού, υιοθέτησε τελικά την άποψη του Τρικούπη, η οποία αποτελεί τομή στην πολιτική ιστορία της χώρας, καθώς οδήγησε σε μεταβολή του πολιτικού τοπίου. **Αναλυτικότερα, σύμφωνα με το «λόγο του Θρόνου», που εκφωνήθηκε από το βασιλιά στις 11 Αυγούστου 1875, επισημαίνεται από τον ίδιο ότι όπως σεβόταν το δικαίωμα του λαού να εκλέγει βουλευτές, κατά τον ίδιο τρόπο αναγνωρίζει και τα προνόμια «των εκλεκτών», δηλαδή των αιρετών αντιπροσώπων του Έθνους. Μάλιστα, ο Γεώργιος Α' έκρινε ότι το προνόμιο των βουλευτών σχετικά με την αρχή της δεδηλωμένης συνάδει με την κατοχύρωση της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας του Συντάγματος του 1864. Ως εκ τούτου, θεωρούσε απαραίτητη, για την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης, τη δεδηλωμένη εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας των βουλευτών έτσι ώστε να λειτουργεί ομαλά το πολίτευμα.**

Συμπερασματικά, αποτέλεσμα της θεσμοθέτησης της αρχής της δεδηλωμένης υπήρξε η θεμελίωση του κοινοβουλευτικού συστήματος και του δικομματισμού αφού το 1884, τα κόμματα των Τρικούπη και Δηλιγιάννη έλεγχαν το 92,2% των εδρών στο Κοινοβούλιο.

Δ.1 Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα (μέσα 19^{ου} - αρχές 20^{ου} αιώνα), αποτέλεσε ένα σύνθετο ζήτημα με ποικίλες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές προεκτάσεις.

α. Η οριστική αντιμετώπιση του προβλήματος έγινε με νομοθετικές ρυθμίσεις κατά την περίοδο 1870-1871. Στόχος των νομοθετημάτων ήταν να εξασφαλιστούν κατά προτεραιότητα οι ακτήμονες χωρικοί, **για κοινωνικούς λόγους**, με την παροχή γης, υπό τη μορφή «λαχιδίων», αγροτικών κλήρων δηλαδή, γεγονός που κρινόταν απαραίτητο για την επιβίωσή τους. Όπως αναφέρεται στο πρώτο κείμενο, **μολονότι οι ακτήμονες δεν ήταν συντονισμένοι και οργανωμένοι σε συνδέσμους, αντιδρούσαν σθεναρά, κυρίως στην Πελοπόννησο, στις καταπατήσεις των εθνικών και εκκλησιαστικών γαιών εκ μέρους μη κληρούχων ή μικροϊδιοκτητών.**

Ταυτόχρονα, το κράτος προσπαθούσε να εξασφαλίσει, μέσα από τη διαδικασία της εκποίησης, τα μεγαλύτερα δυνατά έσοδα, που θα έδιναν μια ανάσα στο διαρκές δημοσιονομικό αδιέξοδο. **Πέρα από το όφελος για τον κρατικό προϋπολογισμό, η ενίσχυση των φυτειών και των μικρο-μεσαίων οικογενειακών κλήρων, θα οδηγούσε επιπλέον σε αύξηση και τα έσοδα των τραπεζών και των εμπορικών ομάδων, καθώς οι τελευταίες θα αναπτύσσονταν γρήγορα, ενώ παράλληλα θα ενισχυόταν ο ρόλος τους στη δανειοδότηση των τρεχουσών αναγκών των νέων μικροπαραγωγών. Με την παραχώρηση της δημόσιας γης, μπορεί το κράτος να στερήθηκε το 1/4 της ακαθάριστης παραγωγής, απέκτησε όμως νέα έσοδα, από φόρους και δασμούς που επιβάλλονταν στην αυξημένη παραγωγή, καθώς και λόγω της επέκτασης της επιχειρηματικής δραστηριότητας.**

Οι στόχοι του **Κουμουνδούρου** ήταν αντιφατικοί και στην πραγματικότητα μόνο ο πρώτος επιτεύχθηκε σε ικανοποιητικό βαθμό. Σύμφωνα με τις σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις, οι δικαιούχοι αγρότες μπορούσαν να αγοράσουν όση γη ήθελαν, με ανώτατο όριο τα 80 στρέμματα για ξηρικά εδάφη και τα 40 στρέμματα για αρδευόμενα. **Το όλο εγχείρημα θα μπορούσε να εκληφθεί ως μέρος της προσπάθειας του Α. Κουμουνδούρου να επιτελεσθεί η πολύτιμη για την εποχή (1860- 1880) ανάπτυξη της γεωργίας, αλλά και η προώθηση της εκβιομηχάνισης της χώρας.**

Πάντως το αποφασιστικό βήμα προς την ολοκλήρωση της αγροτικής μεταρρύθμισης έγινε στα ταραγμένα χρόνια του Α' Παγκοσμίου πολέμου και του «εθνικού διχασμού». Το 1917 η κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη αποφάσισε την ολοκλήρωση της μεταρρύθμισης. Ο στόχος ήταν διπλός: αφενός η στήριξη και ο πολλαπλασιασμός των ελληνικών ιδιοκτησιών γης στις νεοαποκτηθείσες περιοχές και αφετέρου η αποκατάσταση των προσφύγων και η πρόληψη κοινωνικών εντάσεων στον αγροτικό χώρο.

Σύμφωνα με το τρίτο κείμενο, εφαρμόστηκε και στις «νέες» χώρες το νοτιοελλαδικό κοινωνικό πρότυπο της μικρής, οικογενειακής ιδιοκτησίας λόγω και της επιτυχίας του όχι τόσο από οικονομικής, όσο από πολιτικής απόψεως, συμβάλλοντας καθοριστικά στη σταθεροποίηση της κρατικής εξουσίας και του πολιτεύματος. Αξίζει να τονισθεί ότι η διανομή γης αποτελούσε το κυριότερο «όπλο» του ελληνικού κράτους, κατά το συντάκτη της πηγής, για τη νομιμοποίηση της κυριαρχίας του στη Βόρειο Ελλάδα.

Σε αυτό το πλαίσιο, όπως προκύπτει από το δεύτερο κείμενο, πρόθεση των Φιλελευθέρων –που βρίσκονταν στη Θεσσαλονίκη– ήταν να ενισχύσουν το εθνικό φρόνημα των βορειοελλαδικών χωρικών, εν όψει της προετοιμασίας τους για τους επερχόμενους πολέμους και την υλοποίηση του εθνικού οράματος της Μεγάλης ιδέας. Η ξεκάθαρη υπόσχεση της πραγματοποίησης μιας αγροτικής μεταρρύθμισης εντάσσεται στην επιδίωξη αυτή και πράγματι θα λειτουργούσε επ' ωφελεία αυτών των στόχων. Αρχικά, η απαλλοτρίωση των τσιφλικιών προβλεπόταν να γίνει με τη σύμφωνη γνώμη των τσιφλικούχων, κυρίως των χριστιανών. Θα πραγματοποιούνταν με διάφορα προγράμματα χρηματοδότησης των ακτημόνων αγοραστών και με αργούς ρυθμούς. Η όξυνση, όμως, των ενδοαστικών συγκρούσεων και ο Διχασμός ήταν που ώθησε το Κίνημα της Θεσσαλονίκης να υιοθετήσει ένα πιο ριζοσπαστικό, κατά τον Πετμεζά, πρόγραμμα υποχρεωτικής απαλλοτρίωσης.¹

¹ η σύνθεση του σχετικού στοιχείου από τον Πετμεζά, θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί και με την αρχική αναφορά περί Διχασμού στην πρώτη παράγραφο του μαθήματος.

- β. Εξετάζοντας το θέμα της υλοποίησης της μεταρρύθμισης του 1870-1, θα μπορούσαμε να σημειώσουμε ότι από το 1870 ως το 1911 διανεμήθηκαν 2.650.000 στρέμματα με 370.000 παραχωρητήρια, πράγμα που δείχνει ότι οι φιλοδοξίες ή οι δυνατότητες των αγροτών για απόκτηση καλλιεργήσιμης έκτασης ήταν περιορισμένες αλλά και ο πολυτεμαχισμός της γης ήδη μεγάλος. Πρέπει να επισημανθεί ότι για τις περιοχές που χαρακτηρίζονταν ως φυτείες, ελαιόδεντρα και αμπέλια, ο μέσος όρος έκτασης των ιδιοκτησιών ήταν σαφώς μικρότερος εκείνων που προορίζονταν για καλλιέργεια δημητριακών. Επρόκειτο όμως για σημαντική διανομή καλλιεργήσιμων γαιών, ιδιαίτερα αν συγκριθεί με τα 600.000 στρέμματα εθνικών γαιών που είχαν διανεμηθεί τα προηγούμενα χρόνια, από το 1833 μέχρι το 1870. Ωστόσο, μόνο το 50% περίπου του αντιτίμου των παραχωρούμενων γαιών πληρώθηκε τελικά στο κράτος από τους αγοραστές της εθνικής αυτής ιδιοκτησίας.

En συνεχεία, με βάση τα νομοθετήματα του 1917, η απαλλοτρίωση των μεγάλων αγροτικών ιδιοκτησιών έγινε δυνατή στα αμέσως μετά τον πόλεμο χρόνια, από το 1923 και μετά, όταν η ανάγκη αποκατάστασης των προσφύγων βρέθηκε στο επίκεντρο του κρατικού ενδιαφέροντος. Η αναδιανομή της γης, που ανήκε προηγουμένως κυρίως σε Τούρκους και Βουλγάρους που είχαν αποχωρήσει, στο πλαίσιο της ανταλλαγής των πληθυσμών, αλλά και σε Έλληνες μεγαλογαιοκτήμονες, έφτασε στο 85% των καλλιεργήσιμων εκτάσεων στη Μακεδονία και στο 68% στη Θεσσαλία. Στο σύνολο της καλλιεργήσιμης γης της χώρας το ποσοστό αυτό ανήλθε σε 40%.

Κάτω λοιπόν από την πίεση του προσφυγικού προβλήματος, η αγροτική μεταρρύθμιση ολοκληρώθηκε και οδήγησε την αγροτική οικονομία της χώρας σε καθεστώς μικροϊδιοκτησίας. [Με τη σειρά της η νέα κατάσταση δημιούργησε νέα προβλήματα. Οι μικροκαλλιεργητές δυσκολεύονταν να εμπορευματοποιήσουν την παραγωγή τους και έπεφταν συχνά θύματα των εμπορών. Για να αντιμετωπιστεί αυτή η κατάσταση προωθήθηκε η ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας, κρατικών οργανισμών παρέμβασης και παραγωγικών συνεταιρισμών. Το αγροτικό ζήτημα απέκτησε έτσι νέο περιεχόμενο, χωρίς να προκαλέσει τις εντάσεις που γνώρισαν άλλα κράτη της Ευρώπης (Ισπανία, Βουλγαρία, Ρουμανία κ.λπ.).]

